

Türk- Amerikan İlişkileri: Sistemdeki Değişim Sorunu mu?

Tayyar ARI¹

Özet

Türk-Amerikan ilişkileri, yaklaşık elli yıllık Soğuk Savaş dönemi boyunca bazı konjonktürel sorunlar dışında genelde karşılıklı güvene dayalı bir ilişki olarak devam etmiştir. Bununla beraber, söz konusu ilişkilerin iki kutuplu yapının sona ermesiyle başlayan süreçte ama özellikle 11 Eylül sonrasında ve Irak Krizi ile birlikte ortaya çıkan sorunlar karşısında eski kulvarından çıkmasını sadece tarafların tutumlarıyla açıklamak elbette kolay değildir. Bu dönemin kendine özgü özelliklerini, uluslararası yapıdan kaynaklanan nedenleri de dikkate alarak tarafların nasıl bir formatta ilişkileri yürütmek zorunda olduklarının anlaşılması daha doğrudur. Elinizdeki makale, özellikle son döneme ilişkin Türk-Amerikan ilişkilerinin bir model çerçevesinde ve teorik bir zeminde analiz edilmesi halinde geleceğe ilişkin daha doğru bir perspektife sahip olunabileceği düşüncesiyle kaleme alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Sistem, Güvenlik Paradoksu, Türk-Amerikan İlişkileri, Bush Doktrini, Irak Krizi, Terörizm.

GİRİŞ

Türk-Amerikan ilişkileri, iki kutuplu yapının bozulmasıyla ortaya çıkan yeni uluslararası yapının etkisiyle farklılaşmaya başladıysa da bunun belirgin hale gelmesi 2003 Martındaki gelişmelerle söz konusu olmuştur. Taraflar elli yılı aşkın bir süre sürdürdükleri ittifak ilişkisini yeni dönemde de sürdürdükleri izlenimini vermek için birbirlerini "stratejik ortak" olarak niteleseler de bunun eskisi gibi kolay olmadığı çok geçmeden anlaşılmıştır. Özellikle "terörizme karşı ortak mücadele" ve "Büyük Orta Doğu Projesi" gibi konularda birlikte hareket etme konusunda ortak iradeye sahip olduklarını açıklamış olsalar bile ortaya koydukları politikalar bununla uyumlu olmamıştır. Demokratikleşme ve ekonomik kalkınmaya ağırlık verilmesine ilişkin olduğu iddia edilen Büyük Orta Doğu Projesi'nin esasında Orta Doğu'nun enerji kaynaklarını kontrol altında tutmak ve bölgeyi kendi siyasal, askeri ve ekonomik çıkarlarının yanı sıra İsrail için de daha güvenli hale getirmeyi amaçladığının düşünülmesi söz konusu projeye duyulan kuşku artırmıştır.

¹ Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim üyesi

ABD'nin Irak'ta yeni bir yapı oluştururken Türkiye'nin kaygılarını gözardı etmesi ve Kerkük'ün statüsü ve bu bağlamda Irak'ta Türkmenlerin durumu gibi Ankara için hayati olan konularda ortaya koyulan duyarsızlık Amerikan politikalarına karşı kuşkuya neden olmuştur. Söz konusu kuşkular Türkiye'nin terörle mücadelesine ABD'nin kayıtsızlığı ve PKK ile mücadele gibi temel sorunlarda işbirliğinin retorikten ibaret kalması üzerine daha da artmıştır. Türkiye'de hakim olan bu kuşku ve güvensizlik toplumda Amerikan karşıtlığının tırmanmasıyla paralel bir seyir izlemiştir. Ancak her iki tarafın politikalarının uzlaştırılmamasında ve çelişkilerin giderek artmasında şüphesiz uluslararası sistemin yapısında meydana gelen değişim ve dönüşüme paralel olarak güvenlik ve tehdit algılamalarındaki farklılık önemli rol oynamıştır.

Doğu Bloğunun çökmesiyle tarafları birbirlerine yaklaştıran ve birlikte hareket etmek zorunda bırakan ortak tehditlerin ortadan kalktığı bu yeni süreçte örneğin Ankara, Washington'un tersine Suriye'ye destek verirken, İran'ın izolasyonuna ilişkin Amerikan politikalarına meydan okumak anlamına gelecek şekilde bu ülkeyle enerji alanındaki işbirliğini derinleştirmekten kaçınmamıştır. Türkiye bu yeni süreçte Hamas'ı destekler bir tutum içine girerek Amerika ve İsrail'den farklı bir Orta Doğu politikası izleyeceği izlenimini vermiştir. Ancak tarafların değişen bu yeni uluslararası yapıda da ortak çıkar alanlarının işbirliğini zorunlu kıldığı gerçeğinin farkına varmaları fazla uzun sürmemiştir. Özellikle PKK'nın terörist saldırıları yoğunlaştırdığı 2007 Ekimi sonrasında başlayan diplomasi trafiği çıkarların uyumlaştırılması açısından oldukça önemli olmuştur. Yeni tehditler konusundaki algı farklılıklarının giderilmesi, kuşku ve güvensizliğin yerini yeniden güven unsurunun almasına ve ilişkilerin bir çok alanda yeniden stratejik hale dönüşmesine yol açabileceği anlaşılmıştır. Bu süreçte 5 Kasım 2007'de Beyaz Saray'da gerçekleştirilen Erdoğan-Bush görüşmelerinin kritik bir öneme sahip olduğunu vurgulamakta yarar var. Elinizdeki makale, kısaca özetlenen bu süreç tarafların nasıl geldiğini, yaşanan krizi ve bundan sonraki süreci sistem teorisi bağlamında analiz etmektedir.

KURAMSAL ÇERÇEVE: SİSTEM TEORİSİ

Sistem birbiriyle etkileşim halinde olan parçalar anlamına geldiği için sistem yaklaşımı, devletler arasındaki bu özellikten yola çıkarak uluslararası politikayı açıklama amacı taşımaktadır. Sistem deyince hem yapı kavramını hem de sistemin devamına veya dönüşümüne yol açan süreç kavramını birlikte dikkate almak gerekir. Hatta sistem kavramını, sistemi oluşturan devletlerin davranışları, sistemin yapısı ve işleyişi ve son olarak devletlerin eylemlerini ve sistemin işleyişini sınırlayan çevresel faktörlerle birlikte düşünmek gerekmektedir. Uluslararası sistem kavramı yerine bazı bilim adamları uluslararası toplum, bazıları dünya toplumu bazıları ise uluslar ailesi kavramını tercih etmektedir. Ancak kavramın bu şekilde farklı kullanımı bazı yaklaşım farklılıklarına; devletlerin davranışlarını analiz etme yöntemi olarak farklı bakış açılarına işaret etmektedir.²

---

² Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, (4. Baskı. İstanbul: Alfa yayınları, 2006), ss. 192-204, 513—532; Oran R. Young, 'System and Society in World Affairs: Implications for International Organizations,' *International Social Science Journal*, Vol. XLVII, No. 2,

Uluslararası ilişkiler alanında geleneksel sistem teorisine katkıda bulunan bilim adamları kendilerine göre birtakım sistem modelleri ve sistem türleri geliştirmişlerdir. Bunu yaparken genellikle tarihsel bir yaklaşım benimsenmekle beraber bunun yanında, devletlerin sayıları, yapıları, örgütleniş biçimleri ve ilişkileri gibi faktörlerin de dikkate alındığı görülmektedir. Örneğin, Richard Rosecrance, sistem çözümlemesini 1740-1960 arası Avrupa tarihini dokuz tarihsel döneme ayırarak yapmaktadır. Söz konusu bu dokuz uluslararası sistemi de birtakım kriterlere göre, kendi aralarında istikrarlı ve istikrarsız sistemler olarak ikiye ayırarak incelemektedir. Başka bir deyişle, bozucu girdiler, düzenleyici mekanizmalar ve çevresel kısıtlayıcılardan oluşan bu kriterlerden örneğin bozucu girdilerin ağırlıkta olması durumunda sistemi istikrarsız, düzenleyici mekanizmaların ağırlıkta olması durumunda ise istikrarlı olarak nitelemektedir.³

K. J. Holsti ise, tarihsel faktörlerin yanısıra, sistemin sınırlarını, sistemdeki siyasal birimler arasındaki ilişkileri, gücün dağılımını, siyasal birimlerin temel karakterlerini ve bunlar arasındaki ilişkileri düzenleyen kuralların işleyiş biçimini dikkate alarak beş uluslararası siyasal sistem modeli ortaya koymuştur. Bunlar sırasıyla, hiyerarşik sistem, güç dengesi sistemi, gevşek iki kutuplu sistem, sıkı iki kutuplu sistem ve çok kutuplu sistemdir. Diğer sistemci yazarlar gibi Holsti de, devletlerin farklı uluslararası sistemlerde farklı davranışlar ortaya koyduğunu göstermeye çalışmaktadır. Diğer bir deyişle, gücün yaklaşık olarak eşit bir şekilde dağılmış olduğu bir güç dengesi sisteminde devletlerin davranışları ve etkileşimin aldığı biçim, iki kutuplu ve çok kutuplu sistemden farklılık göstermektedir.⁴

Uluslararası ilişkilerde sistem teorisine yaptığı önemli katkılarda bilinen Morton A. Kaplan ise örgütlenme durumlarını ve sayılarını dikkate alarak altı uluslararası sistem modeli geliştirmiştir⁵. Bunlar sırasıyla, güç dengesi sistemi, gevşek iki kutuplu sistem, sıkı iki kutuplu sistem, evrensel sistem, hiyerarşik sistem ve son olarak birim veto sistemidir. Kaplan, bunlardan güç dengesi ve gevşek iki kutuplu sistem üzerinde daha ayrıntılı durmaktadır. Zaten söz konusu bu sistemlerin uluslararası ilişkilerde tarihsel karşılıkları da bulunmaktadır.

Bunlardan güç dengesi sistemi, esas olarak XVIII. ve XIX. yüzyılda Avrupa'da yaşanan klasik güç dengesi sisteminden yola çıkılarak geliştirilmiştir. Güç dengesi sistemi, sayıları en az beş olması gereken ve güçlerinin yaklaşık olarak eşit olduğu varsayılan ulusal devletlerden oluşmaktadır. Sistem içindeki hiç bir koalisyonun veya devletin, sistemin yıkılmasına yol açacak şekilde üstünlük

June 1995, s.197; Charles A. McClelland, *Theory and the International System*, (New York: MacMillan, 1966), s. 20.; James N. Rosenau, *International Politics and Foreign Policy, A Reader in Research and Theory*, (New York: The Free Press,1969), s. 77.

³ James E. Dougherty ve Robert L. Pfaltzgraff, *Contending Theories of International Relations*, (3rd edition, New York: Harper Collins Publishers, Inc., 1990), ss. 154-55.

⁴ K. J. Holsti, *International Politics: A Framework for Analysis*, (2nd ed. London: Prentice/Hall International, 1974), ss. 92-96.

⁵ Kaplan daha sonraki çalışmalarında, bir anlamda gevşek iki kutuplu sistemin ve birim veto sisteminin türevleri olarak dikkate alınabilecek dört uluslararası sistem modeli daha geliştirmiştir. Bunlar, 1) çok gevşek iki kutuplu sistem, 2) istikrarsız blok sistemi, 3) yumuşama sistemi ve 4) tamamlanmamış nükleer yayılma sistemidir.

kurmasına izin verilmemektedir. Her bir devlet kapasitesini artırma ve sistemde başat duruma geçme güdüsüyle hareket ettiği için diğerlerinin bu doğrultudaki amaçlarına engel olmaktadır. Bu tür sistemlerde devletler kapasitelerini arttırmak için uygun ortam söz konusu ise bunu değerlendirmeye çalıştıklarından savaşlara oldukça sık rastlanır. Güç dengesi sistemleri bunun yanında diplomasiyi sıkça devreye sokulduğu bir sistem olarak da bilinmektedir. Bu tür sistemlerde hiç bir devlet diğerlerinin üzerinde sürekli bir hakimiyet kuramaz. Bunda en önemli etken güçlerin yaklaşık olarak birbirine yakın olmasıdır. Bazen bir devletin öne çıktığı görülse de bu durum geçicidir. Öte yandan, ittifaklar geçici amaçlar için yapıldığından kısa sürelidir ve amaçların gerçekleşmesiyle birlikte sona ermektedir. Ayrıca, devletler arasında ittifaklara yol açan nedenler sadece benzer ideolojiye sahip olmak değildir.⁶

Gevşek iki kutuplu sistem ise birçok yönüyle güç dengesi sisteminden ayrılmaktadır. Bu tür sistemlerin en büyük özelliği devletlerin iki blok etrafında yoğunlaşmış olmalarıdır. Fakat bloklara katılmayan ve tarafsız politikalar izleyebilen devletler de bulunabilir. Sistemin bir başka özelliği, hemen hemen bütün devletlerin üye olduğu Birleşmiş Milletler gibi evrensel aktörlerin bulunmasıdır. Her iki blokta da ABD ve SSCB gibi blok önderleri ve NATO ve VP gibi blok örgütleri bulunmaktadır. Gevşek iki kutuplu sistemde, nükleer savaş tehlikesi ve nükleer tırmanma korkusundan dolayı bir güç dengesi sisteminde olduğundan daha fazla savaştan kaçınma vardır. Ayrıca, evrensel örgütün devletler arasında uzlaştırıcı ve savaşı önleyici bir işlevi bulunmaktadır. Bunun yanında gevşek iki kutuplu sistemde ittifaklar, güç dengesi sisteminde olduğu gibi kısa süreli amaçlara göre değişebilir nitelikte olmayıp daha uzun sürelidir ve ideoloji, ittifakların oluşmasında hemen hemen başlıca etkidir. Gevşek iki kutuplu sistemde, bloklardan birinin diğerini ortadan kaldırması durumunda sistem hiyerarşik sisteme (tek kutuplu sisteme) veya blokların hiyerarşik yapısı bozulursa güç dengesi sistemine dönüşebilir.⁷

Realizme yaptığı katkılardan dolayı kendisi neorealizmin öncüsü olarak görülen Kenneth Waltz'ın "*Theory of International Politics*" adlı 1979'da basılan çalışması, 1980 sonrası döneme damgasını vurmuştur.⁸ Waltz, çalışmasında sistem kavramına yeni bir içerik kazandırmış ve onu anarşik bir yapı olarak tanımlamıştır. Yukarıda ifade edilen sistem yaklaşımı, belli bir dönemde farklı kategorilerdeki devletlerin neden benzer politikalar izlediklerini açıklamayı öngörürken bunu belli bir döneme egemen olan uluslararası sistemin yapısına bağlarken Waltz da farklı siyasal sistemlere ve farklı ideolojilere sahip olan devletlerin neden benzer davranışlar ve politikalar benimsediklerini yapı (sistem) kavramıyla açıklamaya çalışmıştır. Waltz'a göre de uluslararası yapı devletlerin benzer koşullarda kendi özel farklılıklarına rağmen benzer politikalar izlemesinin

---

⁶ Morton A. Kaplan, *System and Process in International Politics*, (New York: Wiley and Sons, 1957), ss. 22-36; Kaplan, Morton A. 'Variants on Six Models of the International System,' James N. Rosenau (ed.) *International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory*, (New York: The Free Press, 1969), s. 292; Dougherty ve Pfaltzgraff, s. 157.

⁷ Kaplan, *System and Process...*, s. 40-43; Kaplan, 'Variants on Six Models...', s. 297.

⁸ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*. (New York: McGraw-Hill, 1979)

kaynağını ve nedenini oluşturmaktaydı. Ancak Waltz'ın sistemi tanımlayış biçimi geleneksel anlamdaki sistemci yaklaşımlardan farklıydı.⁹

Waltz'a göre, hiyerarşik bir yapıya sahip olmayan uluslararası sistemde alt-üst ilişkisi ya da itaat eden-edilen ilişkisi bulunmadığından düzeni sağlayacak bir merkezi otorite de bulunmamaktadır. Bu durumda uluslararası sistemin ana özelliği anarşi olduğundan bu durumun neden olduğu korku ve güvensizlik uluslararası ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle merkezi otoritenin bulunmadığı sistem, doğa durumundaki toplumsal yapıya benzemektedir. Doğal olarak bu anarşik uluslararası sistemde her bir devletin öncelikli amacı egemenliğini ve güvenliğini korumak oluyor. Devletler en azından varlıklarını korumak, ancak mümkünse genişlemek ve etkilerini artırmak amacını gütmektedirler. "Güvenlik paradoksu" ve "kendine güvenme" kavramları üzerinde duran Waltz'ın izinden giden neorealistlere göre, herhangi bir devletin güvenliğini sağlamaya dönük faaliyetleri mevcut ya da potansiyel düşmanlarının güvenliğini tehlikeye sokmaktadır. Bir devletin mutlak güvenlik içinde olması diğer devletlerin mutlak güvensizliği anlamına gelmekte ve bu durum diğer devletleri silahlanmaya veya başka türlü düşmanca davranışlara itmektedir.¹⁰

Anarşik bir yapı olarak tanımlanan sistemin bir diğer özelliği güç dengesinin süreklilik göstermesidir. Waltz'a göre ister iki kutuplu olsun isterse çok kutuplu olsun her ikisinde de güç dengesi sistemin ana özelliğidir. Bununla beraber, iki kutupluluk çok kutupluluğa göre daha istikrarlıdır. Büyük güçlerin ihtiyatlı bir dış politika izlemelerinden, yaşamsal çıkarların kesin bir şekilde tanımlanmış ve etki alanlarının belirgin olmasından ve nükleer silahların varlığından dolayı iki kutuplu yapıda merkezi güçler arasında savaş çıkma olasılığı daha azdır ve bu nedenle de daha istikrarlı bir görünüme sahiptir; çok kutuplu yapılarda ise sürekli değişen askeri ittifaklar ve kapasite değişimlerinde meydana gelen farklılaşmalar yapının istikrarını tehdit eden unsurlardır ve bundan dolayı daha istikrarsız bir nitelik göstermektedir. Çok kutuplu sistemlerde söz konusu olan karşılıklı bağımlılığın artması da istikrarı azaltan bir diğer unsur olarak değerlendirilmektedir.¹¹

Tarihsel bir bakış açısını benimsemeyen realistler, uluslararası sistemin süreklilik gösterdiğini düşündükleri için değişim sorunu üzerinde fazla durmuyorlar. Waltz, neorealizmin tarihselcilik yerine yapısalcı bir yaklaşımı

⁹ Ayrıca bkz. Kenneth N. Waltz ve George H. Quester. *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, (Çev. Ersin Onulduran. Ankara: SBF Yayınları, 1982), ss. 19-32; Kenneth N. Waltz, 'Realist Thought and Neorealist Theory,' Robert L. Rothstein (ed) *The Evolution of Theory in International Relations*, (South Carolina: University of South Carolina Press, 1992), s. 33.

¹⁰ Ole R. Holsti, 'Theories of International Relations and Foreign Policy: Realism and Its Challenge,' Charles W. Kegley, Jr. (ed.) *Contraversies in International Relations Theory, Realism and the Neoliberal Challenge*, (New York: St. Martin's Press, , 1995), ss. 36-37; Keith L. Shimko, 'Realism, Neorealism and American Liberalism', *The Review of Politics*, Vol. 54, No. 2, Spring 1992, s. 293; Nicholson, Michael., *Formal Theories in International Relations*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), ss. 26-27; Barry Buzan, 'The Timeless Wisdom of Realism,' Steve Smith, Ken Booth and Marysia Zalevski, *International Theory: Positivism and Beyond*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), ss. 50-51; Steven Forde, 'International Realism and the Science of Politics: Thucydides, Machiavelli, and Neorealism', *International Studies Quarterly*, Vol. 39, No. 2, June 1995, ss. 145-47.

¹¹ Andrew Linklater, 'Neo-realism in Theory and Practice', Ken Booth and Steve Smith (eds.) *International Relations Theory Today*, (Cambridge: Polity Press, 1995), ss. 246-247.

benimsediğini vurgulamaktadır. Uluslararası yapıda sürekliliğin egemen olduğunu varsaymakla beraber, değişimi de tamamen reddetmeyen Waltz'a göre değişim devletlerin askeri kapasitelerinde ve dolayısıyla güç dağılımında olabilir; fakat bu, sistemin anarşik özelliğinde bir değişiklik yapmadığı için, yapıda esas olarak bir değişim söz konusu olmayıp bu anlamda bir süreklilik söz konusudur. Diğer bir ifadeyle Waltz'a göre ekonomik ve politik değişimler sistemin anarşik niteliğinde bir değişikliğe yol açmayacağı için sistemin özünde bir değişiklik gündeme gelmemektedir. Güç dengesinde değişiklikler olabilir; fakat bu durum sistemin temel özelliği olan anarşik yapısını değiştirmemektedir.

Genelde realistlerin gözardı ettikleri uluslararası siyasal değişim sorununu ele alan Gilpin ise, "Dünya Politikasında Savaş ve Değişim" (*War and Change in World Politics*) adlı çalışmasında uluslararası sistemin oluşumundaki amaçlar ile toplumsal ya da siyasal sistemin oluşumundaki temel amacın aynı olduğunu düşünmektedir. Her ikisinde de sistemdeki aktörlerin yeni bir toplumsal yapı oluşturmadaki amaçları, ekonomik, siyasal ve diğer çıkarlarını gerçekleştirmektir. Yapısalcı ve tarihselci unsurlar taşıyan Gilpin'in yaklaşımına göre, her yeni uluslararası yapı aktörler arasındaki güç ilişkilerini yansıtmakta; sistemin güçlü aktörleri yeni yapının kendi çıkarlarına uygun şekilde oluşmasını sağlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla yeni oluşan yapılar hegemonik güçlerin çıkarlarını büyük ölçüde yansıtır ya da onların çıkarlarıyla uyumludur. Ancak zamanla aktörlerin ekonomik ve teknolojik düzeylerindeki farklılıklara göre güç dengelerinde kaymalar olabilir ve dolayısıyla aktörlerin çıkarlarında da farklılıklar oluşabilir. Değişikliği etkileyebilen ve değişiklikte çıkarı olan aktörler, sistemi kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmek isteyeceklerdir. Değişiklikten sonra oluşan yeni sistem, yeni güç dengesini ve dolayısıyla yeni hegemonyanın ya da hegemonik güçlerin çıkarlarını yansıtacaktır. Bu nedenle sistemin değişimi, mevcut toplumsal yapıda güç dengesindeki değişikliklerin ortaya çıkardığı yeni güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda bir değişimi gerçekleştirmek istemelerinden kaynaklanmaktadır.¹²

Gilpin, uluslararası siyasal değişime ilişkin bazı varsayımlardan hareket etmektedir. Bunlardan ilki, hiçbir devletin sistemin değişiminden bir çıkar elde edeceğini düşünmediği sürece sistemin istikrarlı, yani dingin olacağıdır. İkincisi, herhangi bir devletin, elde edeceği faydanın katlanacağı zararı aşması (net kazanç) durumunda sistemi çıkarları doğrultusunda değiştirmek isteyeceğidir. Üçüncüsü bir devletin uluslararası sistemi değiştirmek istemesinin ana nedeninin ülkesel, ekonomik ve siyasal anlamda genişlemesinin getireceği ek marjinal maliyetin marjinal faydaya eşit ya da fazla olduğu noktaya kadar genişlemek arzusundan kaynaklandığıdır. Dördüncüsü, yeni değişimin doğurduğu fayda ile maliyet arasındaki dengeye ulaşıldığında genişlemenin duracağıdır. Sonuncu varsayım ise, uluslararası sistemde dinginsizlik ve istikrarsızlık çözülemediğinde sistemin değişeceği ve yeni dinginliğin yeni oluşan güç dağılımını yansıtacağıdır.

---

¹² Robert Gilpin, 'War and Change in World Politics,' Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi (eds.) *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism*, (2nd ed. New York: Macmillan Publishing Co. 1993), ss. 147-152.

Görüldüğü gibi Gilpin, devletlerin sürekli bir fayda/maliyet hesabı içinde oldukları ve uluslararası sistemin, dinamik ve sürekli değişen bir yapı olduğu varsayımını benimsemektedir. Çünkü Gilpin'e göre tarih, süreklilik gösteren, başı ve sonu olmayan bir süreçtir. Dolayısıyla uluslararası sistem, her zaman egemen güçlerin mevcut ülkesel, ekonomik ve siyasal düzenlemelerden memnun oldukları bir dinginliği ifade etmektedir. Sistemin dönüşümü için gerekli nedenler oluşmadığı sürece ufak tefek ayarlamalar yapılarak sistemin devamı sağlanmaktadır. Gilpin'e göre bir devletin çıkar algılamasındaki farklılıklar içsel değişimlerden de kaynaklanabilir. Örneğin, içerdeki egemen güçler koalisyonundaki bir değişiklik ülkenin ulusal çıkar tanımlamasını değiştirebilir. Dolayısıyla ulusal ve uluslararası yapılardaki değişiklikler statükoyu bozabilir ve ülkelerin çıkarlarında değişikliğe yol açabilir. Bu değişiklik mevcut güçlerin ekonomik, teknolojik ve siyasal gelişmelerinden de kaynaklanabilir. Değişikliklerin radikal boyutlarda olması yeni bir güç dengesinin oluşumuna yol açacak değişikliği zorlar. Ancak Gilpin, dönüşümün barışçıl olacağı konusunda kötümser bir yaklaşıma sahiptir. Gilpin'e göre dönüşüm, hegemonik savaşlarla ya da hegemonya savaşıyla (sistemi yönetecek hakim gücü/güçleri belirleyen savaşlar) gerçekleşir ve savaş sonunda yapılan anlaşmalar yeni güç dengesini ve oluşturulan statükoyu ifade eder. Çünkü egemen güçlerin uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan fayda/maliyet sorununu mevcut yapı içinde çözememeleri krize yol açmakta; krizin barışçıl yöntemlerle çözülmesi mümkün olsa bile tarihe bakıldığında savaş, krizi aşmanın temel aracı olarak görülmektedir.

Uluslararası sistemi ekonomik kavramlarla açıklamaya çalışan globalistlere göre, dünya sistemini anlamak için onun tarihi gelişimine bakmak gerekir. Modern dünya sistemi olarak tanımlanan uluslararası sistemin temel özelliği, kapitalist olması ve Merkez ve Periferi (çevre) olmak üzere esas olarak iki gruba ayrılmasıdır. Merkezde zengin ülkeler yer alırken, Periferide yer alan ülkeler daha ziyade yoksul ülkelerdir. Bu iki grup ülke arasındaki ilişki global iş bölümünün kurallarıyla belirlenmektedir. Bu yapı içerisinde yoksul ülkelerden sürekli olarak zengin ülkelere doğru bir artı değer transferi söz konusu olduğundan, zenginler daha zengin olurken yoksullar giderek yoksullaşmaktadır.¹³

Globalistlere göre, sistemin tarihsel evrimini dikkate almadan bugünkü durumunu anlamak olanaklı değildir. Yani, günümüz olayları ancak tarihsel bir perspektiften bakınca anlaşılabilir. Sistemin temel özelliği ise kapitalist bir işleyişe sahip oluşudur. Kapitalist dünya sistemi bugüne tarihsel bir gelişim içinde XVI. yüzyıldan başlayarak gelmiştir ve devlet ve toplumların davranışlarını belirleyen önemli bir unsurdur. Sosyalist devletler de bu kapitalist dünya sistemi içinde yaşadıkları için onların hareket olanaklarını da sınırlamaktadır. Bu yapı içerisinde bazı devletler kapitalist sistemden yarar sağlarken, sistem bazılarının aleyhine işlemektedir. Nitekim Soğuk Savaş sonrası dönemde Doğu-Batı ayrımının yerini Kuzey-Güney ayrımı ile Kuzey ülkelerinin kendi aralarındaki ekonomik rekabet almış bulunmaktadır.¹⁴

¹³ Torbjörn L Knutsen, *A History of International Relations Theory, An Introduction*, (Manchester: Manchester University Press, 1992), s. 236.

¹⁴ Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism*, (2nd ed. New York: Macmillan Publishing Co., 1993), ss. 8-9,450.

Özetlemek gerekirse, globalistler de neorealistler gibi sistemin yapısını aktörlerin davranışlarını etkileyen bir faktör olarak görmelerine ve analiz düzeyi olarak sistem düzeyini almalarına karşılık, sistemi tanımlama açısından onlardan ayrılıyorlar. Globalistler uluslararası sistemi kapitalist üretim tarzının şekillendirdiği bir yapı olarak görmekteyken, realistler için bu sistem uluslararası güç ve kapasite dağılımıdır ve anarşik bir yapı olarak niteleniyor.

ULUSLARARASI SİSTEMDEKİ DEĞİŞİM VE BUSH DOKTRİNİ

1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, ama özellikle 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla sona eren Soğuk Savaş yılları boyunca ABD ve Türkiye ortak tehdit karşısında stratejik çıkarlara sahip olan iki önemli müttefikti. Yaklaşık elli yıl devam eden bu dönemde tehdit kavramı gibi, dost ve düşman kavramları da kesin anlamları olan kavramlardı. Sanki siyah-beyaz film gibi gelişmelerin anlaşılması ve onlara karşı önceden politika belirlemek oldukça kolaydı ve dolayısıyla sistem bazında görece bir istikrar söz konusuydu. Ancak iki kutuplu uluslararası sistemin sona ermesiyle ortaya çıkan yeni dönemde tehditler sürekli farklılık göstermekte; hatta her ülkenin farklı tehdit algılamaları söz konusu olabilmektedir. Artık dostluklar ve düşmanlıklar bir sorundan diğerine değişiklik gösterebilmektedir.

Dolayısıyla Soğuk Savaş ortamında kurulan Türk-Amerikan ilişkileri 1980-88 İran-İrak Savaşı ve 1991 Körfez Krizi boyunca da karşılıklı güvene dayanan bir ilişki olma niteliğini korumuşsa da 1990'ların sonlarına doğru söz konusu ilişkilerin formatının değiştiği kavranmaya başlanmıştır.

İlişkilerin değişiminde 2000 Kasımında yapılan seçimlerle George W. Bush'un Başkan seçilmesi önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Zira 2003 Martına varan gelişmelerin yaşanmasında etkili olan politik farklılık esas olarak bu dönemde başlamıştır. Zira George W. Bush ile beraber Amerikan dış politikasının daha saldırgan bir özellik kazanacağı daha ilk günlerde belli olmuştu. 11 Eylül ise Amerikan dış politikasının bu anlamda netleşmesine ve hedeflerinin tamamen açıklık kazanmasına yol açmıştır. O güne kadarkinin tersine, Amerikan yönetimi artık tek başına hareket edeceğinin işaretini veriyor ve kendi güvenliği söz konusu olduğunda küresel işbirliğinden kaçınarak çok taraflı girişimler yerine, tek taraflı olarak harekete geçmeyi tercih edeceğini açıklıyordu. "Önceden saldırı" ve "önleyici savaş" retoriğiyle ifade edilen Bush Doktrini, Amerikan yönetiminin bundan sonra çok taraflı işbirliği yerine tek taraflı müdahaleyi tercih edeceğinin deklare edilmesiydi. ABD, bu bağlamda terörizme karşı birlikte harekete geçme konusunda diğer devletlere bir çağrıda bulunmakta ve "ya bizimle berabersiniz ya da bizim karşımızda" diyerek, bir anlamda kendi algısı çerçevesindeki tehdit tanımlaması ekseninde yarattığı düşman kavramının diğer uluslar tarafından da benimsenmesini istemekte ve onları mutlak bir tercihe zorlamaktaydı.¹⁵

Bu bağlamda, Irak'a düzenlenen ve sınırlı sayıda ülke tarafından desteklenen ve "Irak'a Özgürlük Operasyonu" adı verilen işgal operasyonu, hiçbir BM kararı

---

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tayyar ARI, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, (2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2007), ss. 39-40.

olmaksızın ve Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinden Fransa, Çin ve Rusya'nın muhalefetine rağmen gerçekleştirilmiş, yasal olmayan bir savaş olarak tarihe geçmiş oldu. Ancak Irak Savaşı henüz bitmeden, söz konusu pro-aktif tek taraflı askerî operasyonların yolunu açan Bush Doktrini veya önleyici savaş stratejisi¹⁶ kendisi için yeni hedefler belirlemekteydi. ABD, daha Irak Savaşı'nın sonuçları alınmadan Suriye ve İran'ı terörü destekleyen ve kitle imha silâhlarına sahip olmaya çalışan otoriter rejimler olarak niteleyerek, söz konusu ülkeleri çoktan hedef tahtasına yerleştirmişti bile.

IRAK KRİZİ VE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

ABD'nin tek taraflı tehdit tanımlaması ve tek taraflı müdahaleyi öngören doktrinleri sadece resmî düzeyde değil, aynı zamanda toplumlar nezdinde de bir anti-Amerikancı dalganın yaygınlaşmasına yol açmıştır. Zira "Irak'a Özgürlük Operasyonu" esnasında, Vietnam Savaşı sırasında bile rastlanmayan ölçüde bir Amerikan karşıtlığı doğmuştur. Özellikle bunun Orta Doğu'da daha da yoğunlaşması, İsrail ve ABD ile ilişkilerini bozmak istemeyen ılımlı rejimlerin istikrarı açısından çok ciddi bir tehlike hâline gelmiştir. Bir taraftan Bush Doktrini adına Orta Doğu'da sınırsız güç kullanımına yol açan bir politikayı uygulayan, diğer taraftan Filistin topraklarındaki İsrail'in askerî işgalini sürdürmesine ses çıkarmayarak, bunu bir anlamda onaylayan ABD'nin söz konusu politikalarının bölgedeki radikalleşmeyi ve terörü azaltması bir yana, daha da arttırması söz konusu olmuştur. Ancak artan uluslararası kamuoyu baskısı ve ABD'nin imajını düzeltme gereği Başkan Bush'un ikinci döneminde mevcut politikanın ana unsurlarıyla sürdürülmesi söz konusu olsa da bazı düzeltmeler yapılması gerektiğine karar verilmiş ve bu doğrultuda güvenlik sorunlarına ilişkin konularda müttefiklerle işbirliği arayışı içinde olunacağı görüntüsü verilmeye çalışılmıştır. Bu somut olarak İran'ın nükleer silah üretimi konusunda yaşanan sorunda AB üçlüsünün (İngiltere, Fransa ve Almanya) başlattığı sürece destek verilmesinde ortaya konmuştur. ABD aynı tutumunu Büyük Orta Doğu Projesi konusunda gerek bölge ülkelerinin gerekse NATO'lu müttefiklerinin desteğini almaya çalışmasıyla göstermiştir.

Nitekim Irak'ın işgaliyle sonuçlanan 2003 Martındaki işgal öncesinde Türkiye'nin Irak politikası öncelikle sorunun barışçıl yollardan çözülmesi, Irak'ın

¹⁶ Önleyici Savaş Stratejisi olarak da bilinen Bush Doktrini için şu kaynaklara bkz. Kenneth W. Stein, 'The Bush Doctrine: Selective Engagement in the Middle East', *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 6, No. 2, June 2002, ss. 52-61; James J. Wartz, 'U.S. Policy on Preventive War and Preemption', *The Nonproliferation Review*, Spring 2003, ss. 113-123; Lawrence Freedman, 'Prevention, Not Preemption', *The Washington Quarterly*, Spring 2003, ss. 105-114; Jeffrey Boutwell, 'The US and No First Use: Preemption Trumps Deterrence', *Puwash Conferences on Science and World Affairs*, Nov. 15-17, 2002, www.ciaonet.org/wps/boj03/boj03.html; Neta C. Crawford, 'The Slippery Slope to Preventive War', *Ethics and International Affairs, Annual Journal of the Carnegie Council on Ethics and International Affairs*, Vol. 17, No. 1, 2003: http://www.ciaonet.org/olj/cceia/cceia_2003_1g.html; Anthony F. Lang, Jr. 'Evaluating the Preemptive Use of Force', *Ethics and International Affairs, Annual Journal of the Carnegie Council on Ethics and International Affairs*, Vol. 17, No. 1, 2003: http://www.ciaonet.org/olj/cceia/cceia_2003_1b.html; Gary J. Schmitt, 'Europeans Shrink from Applying 'Bush Doctrine' to Iraq', *European Affairs*, Spring 2002. http://www.ciaonet.org/olj/ea/2002_spring/2002_spring_78.html.

BM kararlarına uyması ve BM kararı olmaksızın Irak'a güç kullanılmaması doğrultusunda Türkiye bir taraftan, Irak Hükümeti ile diyalog içinde olmaya ve onu BM ile işbirliği yapmaya ikna etmeye çalışırken bir taraftan da bölge ülkeleri nezdinde yaptığı girişimlerle sorunun güç kullanımına varmadan çözülmesi için işbirliği olanaklarını araştırmaktaydı. Bu arada Türkiye, ABD'nin olası bir operasyon için kuzeyden cephe açabilmesine olanak sağlayacak biçimde ABD'nin Türkiye'ye ve Irak'ın kuzeyine askerî güç konuşlandırmasına izin vermesi yönündeki baskılar karşısında öncelikle uluslararası meşruiyetin temel olduğunu vurgulamakla beraber yine de bunun ancak belli koşullar altında mümkün olabileceğini Amerikan tarafına iletmişti.

Türkiye üzerinden Irak'a yönelik ikinci cephenin açılmasına izin verecek tezkerenin 1 Mart 2003'te Meclis'te gerekli çoğunluğu sağlayamaması ABD'de soğuk düş etkisi yapmıştır.¹⁷ Oysa askerî üs ve tesisler ile limanların modernizasyonu için hükümete yetki veren Başbakanlık Tezkeresi 6 Şubat 2003'te Meclis'in kapalı oturumunda 308 kabul, 193 ret ve 9 çekimser oyla 759 sayılı karar olarak kabul edilmişti. Tezkere, "**Türkiye'deki askerî üs ve tesisler ile limanlarda gerekli yenileştirme, geliştirme, inşaat ve tevsi çalışmaları ile altyapı faaliyetlerinde bulunmak amacıyla ABD'ye mensup teknik ve askerî personelin 3 ay süreyle Türkiye'de bulunmasını, bununla ilgili gerekli düzenlemelerin hükümet tarafından yapılmasını öngörmekteydi.**"¹⁸

Söz konusu bu ilk tezkereye göre, İskenderun ve Mersin limanları ile İncirlik, Diyarbakır, Afyon, Çorlu, Sabiha Gökçen ve Batman'daki havaalanları modernize edilecek, ayrıca gerekli görüldüğünde diğer üs ve limanlar da modernizasyon kapsamına alınacaktı. Bu çerçevede Türkiye'ye yaklaşık 5.000 Amerikan personeli ve askerî teçhizatı gelmiş ve gelmeye de devam etmekteydi. Fakat 1 Mart'ta ikinci tezkerenin Meclisten geçmemesi üzerine Amerikan askerî personeli Türkiye'yi terk etmek zorunda kalmıştır. Aslında müzakereler tam olarak sonuçlanmamış; özellikle Türkiye'nin askerî ve siyasi konulardaki kaygıları Amerikalı yetkililerce yeterince giderilmemişti.

Nitekim, Hükümet tarafından 25 Şubat 2003'te TBMM'ye sunulan, "**Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması için Hükümet'e yetki verilmesine ilişkin Başbakanlık Tezkeresi**", 1 Mart Cumartesi günü Genel Kurul'da yapılan gizli görüşmeler sonucu kabul edilmedi. Yapılan oylamaya 533 milletvekili katılmış, 250 ret, 264 kabul, 19 çekimser oyu kullanılmıştı. Ancak, Anayasa'nın 96. maddesinde öngörülen oylamaya katılanların salt çoğunluğuna ulaşamadığı için tezkere kabul edilmemiş sayıldı. Sadece 3 kabul oyuna ihtiyaç vardı; ama istenen olmamıştı.

Tezkere, 62.000 yabancı askerî personelin 6 ay süreyle Türkiye'de bulunmasını öngörüyordu. Yabancı kuvvetlerin hava unsurları 255 uçak

¹⁷ 'Turkish Speaker Nullifies U.S. Troop Vote' <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A21613-2003Mar1.html>

¹⁸ Tezkerenin tam metni için bkz. http://www.belgenet.com/yasa/izin_050203.html

ve 65 helikopteri aşamayacaktı. Tezkereye göre, yabancı kuvvetlerin muharip unsurlarının, konuşlandıkları bölgelerden en kısa sürede Türkiye dışına intikalleri sağlanacaktı.¹⁹

Öte yandan Türkiye, bir taraftan ABD ile tezkereye ilişkin görüşmeleri yürütürken, diğer taraftan sorunun barışçıl yollardan çözülmesi için girişimlerini sürdürmekteydi. Bu çerçevede Başbakan Abdullah Gül'ün Ocak başında Orta Doğu ülkelerinden Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün, Suriye ve İran'a yaptığı gezilerin ardından,²⁰ 23 Ocak'ta söz konusu ülkelerin dışişleri bakanlarının İstanbul toplantısında yayınlanan ortak bildiriye Irak, BM kararlarına uymaya ve bir an önce silâhsızlanmaya davet edilirken, sorunun barışçıl yollardan çözülmesi yönündeki ortak düşünceler açıklanmıştı.²¹

Türkiye tezkere konusundaki pazarlıklar sırasında askerî ve siyasi boyutu itibariyle Ankara'nın olmazsa olmazlarını şu şekilde ortaya koymuştu: Türk Ordusu Irak operasyonu ile ilgili oluşturulacak uluslararası koalisyonun dışında kendi başına Kuzey Irak'a girecek ve Türkiye böylece doğrudan Irak'a yönelik harekâtın içinde yer almamış olacaktı. Türkiye bunu Kuzey Irak içinde oluşacak göç hareketine karşı bölge içinde önlem almak ve sınır güvenliğini korumak için yapacaktı. Ayrıca Türkiye Kuzey Irak'a girecek Türk birliklerinin tamamen bağımsız hareket etmesini istiyordu. ABD'nin Türkiye'deki üslerden yararlanabilmesi de, bu şartın ABD tarafından kabul edilmesine bağlı olacak; bu çerçevede Kuzey Irak'a girecek olan Türk birliklerinin komutası ABD'de olmayacak, bunun için bir Türk general atanacaktı. Ayrıca Katar'daki harekât merkezinde de Tomy Franks ile birlikte bir Türk general bulunacaktı. Türkiye, Kuzey Irak'taki ABD askerlerinin asıl görevinin, Kuzey Irak'taki Türk birlikleri ile 36. paralelin altında bulunan ABD güçleri arasındaki irtibatı sağlamaya yönelik olmasını istiyordu. Bunların yanında Türkiye'de de "ortak harekât merkezi" oluşturulmasını isteyen Türkiye, burada bir Türk bir de ABD'li general düzeyinde iki irtibat subayının bulunmasını istiyordu. Bunların dışında Türkiye, Celal Talabani ve Mesut Barzani'ye bağlı peşmergelere verilmesi öngörülen silâhların kendi denetiminde verilmesi ve savaştan sonra aynı şekilde kendi denetiminde toplanmasını talep etmekteydi. Türkiye'nin bu konudaki temel kaygısı bu silâhların terör örgütü PKK'nın eline geçmesini engellemektir. Özellikle bu son konu ile Türkiye'nin Kuzey Irak'a sevk edeceği asker sayısı ve bunların nerelerde konuşlanacağı gibi konularda ABD yönetimi ile tam bir uzlaşma sağlanamamıştı. Tüm bu gerçeklere rağmen kamuoyunda pazarlığın daha ziyade ekonomik konularda kilitlendiği izlenimi doğdu.

Böylece Şubat başından itibaren görüşmeleri ve pazarlığı süren Türkiye üzerinden ikinci cephenin açılması ve bu çerçevede Türkiye'de ABD'nin 62.000 asker, 255 savaş uçağı ve 65 helikopter konuşlandırılması projesi suya düşmüştü. Bununla beraber, Şubat başında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden

¹⁹ Tezkerenin tam metni için bkz. http://www.belgenet.com/yasa/izin_250203.html; <http://tr.wikisource.org/wiki/Tezkere>

²⁰ <http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2003/01/05/politika/politika1.html>

²¹ <http://www.aksyon.com.tr/detay.php?id=2351>

geçen ilk tezkereyle üs ve limanlar da modernizasyon çalışmaları yapmak üzere Türkiye'ye gelen yaklaşık 5.000 Amerikan personeli ve askeri teçhizatı ikinci tezkerenin Meclisten geçmemesi üzerine Türkiye'den ayrılmak zorunda kalmıştır.

Türkiye, ABD ile ilişkilerini bütünüyle bozmak istemediği için Irak'a yönelik operasyonun başlamasıyla beraber hava sahasını kullandırma konusunu görüşmeye başlamış ve bu konuda ABD'ye tahsis edeceği koridorları belirlemiştir. Meclis'in 20 Mart 2003'teki oturumunda kabul ettiği 763 sayılı karar, **Türk silahlı kuvvetlerinin Kuzey Irak'a gönderilmesine; bu kuvvetlerin gerektiğinde belirlenecek esaslar dairesinde kullanılmasına ve muhtemel bir askeri hareket çerçevesinde yabancı silahlı kuvvetlere mensup hava unsurlarının Türk hava sahasını Türk makamları tarafından belirlenecek esaslara ve kurallara göre kullanmaları için gerekli düzenlemelerin yapılmasına, Anayasanın 92. maddesi uyarınca 6 ay süreyle izin verilmesini öngörmekteydi.**²²

Yukarıdaki kararın bir unsuru hava sahasının kullanılmasına izin verirken, diğer unsuru Kuzey Irak'a asker sevk edilmesini öngörmekteydi. Fakat bu defa da Amerikalılar karşı çıkmaktaydı.

İŞGAL SONRASI: İLİŞKİLER GERGİNLEŞİYOR

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi, ABD ile Türkiye arasındaki ilk gerilim Irak'ın işgali sürerken Türkiye'nin Kuzey Irak'tan gelebilecek olası riskleri önlemek üzere Irak'ın kuzeyine asker gönderme olasılığı üzerine belirmiş ve Amerikalı yetkililer buna karşı olduklarını açıklamışlardır. ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Richard Boucher, 23 Mart'ta Türkiye'nin Kuzey Irak'a insani amaçlarla girme niyetine ilişkin bir soru üzerine, "Bu tür şeyler, yanlış anlamalara yol açar. Biz açıkça belirttik. Kuzey Irak'ta tek taraflı, koordine edilmemiş hareketleri desteklemiyoruz" diyordu. Bölgedeki tüm taraflara bu tür hareketlerden kaçınılması gerektiğini söylediklerini bildiren Boucher, ayrıca sınırda insani ihtiyaçların karşılanması konusunu Ankara'yla görüştiklerini ifade etmekteydi.²³ Aynı gün bir açıklama yaparak ABD özel kuvvetleriyle yakın işbirliği içinde çalıştıklarını, özellikle istihbarat ve hedef belirleme konusunda ABD birliklerine yardımcı olduklarını belirten Kürdistan Demokratik Partisi Sözcüsü Hoşyar Zebari de, Kuzey Irak'a girmeleri halinde Türk askerleriyle yerel güçler arasında yoğun çatışma yaşanacağını iddia etmekteydi.

İkinci önemli kriz Bağdat'ın düşmesinin ardından kuzeyde peşmergelerin Kerkük'te başlattıkları yağma olayları ve bu çerçevede Türkmenlere karşı başlatılan saldırı eylemleri üzerine²⁴ Türkiye'nin Amerikan yönetiminden bölgeyi denetimi altına alması, aksi halde Türkiye'nin bunu yapabileceğini açıklaması olmuştur. Türkiye'nin bölgeye olası müdahalesinden rahatsız olan Amerikan yönetimi, bölgedeki peşmergelerin çekileceğini ve kentin kontrolünü sağlayacağını açıklayarak harekete geçmek zorunda kalmıştır.

²² Tezkerenin tam metni için bkz. http://www.belgenet.com/yasa/izin_190303.html

²³ <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=69839?tarikh=23/03/2003>

²⁴ <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/DISBASIN/2003/08/25x08x03.HTM>

Diğer taraftan Bush'un Kongre'den, Irak'ta devam eden savaş için talep ettiği ek savaş bütçe tasarısı Kongre'de 13 Nisan'da resmen kabul edilmişti. Bütçe kalemleri arasında, Ekonomik Destek Fonu çerçevesinde Türkiye'ye de, Başkan Bush'un önerdiği şekilde, 1 milyar dolar hibe (8,5 milyar dolar krediye çevrilebilir) verilmesi yer alıyordu. İlk önerildiği sırada herhangi bir şarta bağlanmayacağı ifade edilen, Türkiye'ye verilecek 1 milyar dolar hibe ya da 8,5 milyar dolar krediye çevrilebilecek olan yardım Kongre'nin onayladığı son metinde, Türk Hükümeti'nin "Irak'a Özgürlük Operasyonu"nda işbirliğini ve insani yardıma desteğini sürdürmesi ve tek yanlı olarak Kuzey Irak'a asker yerleştirmemesi koşullarına bağlanmıştı.²⁵

Ayrıca Türkiye, Nisanın sonu ve Mayısın başında söz konusu olan İran ve Suriye'ye yönelik olası Amerikan müdahalelerine karşı oldukça kararlı bir tutum sergilemiş ve bölgede yeni karışıklıklara yol açacak güç kullanımına karşı olduğunu ortaya koymuştur. Taraflar arasındaki politika farklılığı Nisan ortasında Türkiye'ye gelen İsrail Dışişleri Bakanı Silvan Şalom ile Türk Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün ortak basın toplantısında belli olmuştu. İsrail'in Suriye'yi hedef gösteren yaklaşımına karşı Gül, bölgede yeni çatışmalar istemediklerini ifade ederek askeri güç kullanılmasına Türk Hükümeti'nin karşı olduğunu ortaya koymuştur.²⁶

Türk-ABD ilişkilerinin eski doğrultusunda gitmediğinin en açık göstergesi ise 4 Temmuz 2003'te 11 Türk subayının Süleymaniye'de tutuklanması olmuştur.²⁷ 53 yıllık NATO müttefiki iki ülkenin askerleri arasındaki güveni derinden sarsacak bu olayın ABD'nin PKK/KADEK/Kongra-gel terör örgütünü kollamak istemesinden kaynaklanması ise ikili ilişkilerdeki güvene yönelik önemli bir darbeydi. ABD'nin resmi açıklamalarda PKK'yı terör örgütü olarak ilan etmesine karşılık yıllardır bu örgüte verdiği ve vermeye devam edeceği desteğin en açık ifadesiydi. Söz konusu bu politikayla bir anlamda PKK ve Kuzey Irak yönetimini Türkiye'ye tercih eden Amerikan yönetimi en azından Türkiye'ye ve İran'a karşı daha güvenilir bir müttefik olarak gördüğü için bunları kollama gereği duymaktaydı. ABD aynı zamanda Türkiye'nin artık 1990'lı yıllarda olduğu gibi Kuzey Irak'ta rahatça operasyon yapmasına izin vermeyeceğinin işaretini vermekteydi. Kısacası Amerikan yönetimi Türkiye'yi 1 Mart tezkeresinden dolayı cezalandırırken bu süreçte kendisine koşulsuz destek veren Kürtleri ödüllendirmeye çalışmaktaydı.

Bu koşullara rağmen TBMM, 7 Ekim 2003'te kabul ettiği bir kararla Irak'ta güvenlik ve istikrarı katkısı yapmak amacıyla Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Irak'a gönderilmesine onay vermiştir. Ancak Irak'ta özellikle Kürt grupların itirazı üzerine ABD, Türkiye'den bu konudaki talebinden vazgeçmiştir. Her ne kadar taraflar arasında ilişkilerin tamiri konusunda çok ciddi çabalar sarf edilmekteyse de 2004 Şubatı'nda açıklanan Irak için öngörülen geçici idari yasa diğer adıyla

²⁵ http://dosyalar.hurriyet.com.tr/almanak2003/news_detail.asp?nid=116&sid=5

²⁶ <http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2003/04/15/politika/politika3.html>

²⁷ 4 Temmuz 2003'te Irak'ın Süleymaniye kentindeki irtibat bürosunda görevli 11 Türk Özel Harekât Timi askeri 100 kadar ABD askeri tarafından kafalarına çuval geçirilip elleri de arkadan bağlanarak gözaltına alınmıştı. Tim'in konuşlandığı binayı da adeta yağmalayan ABD askerleri daha sonra 11 Mehmetçiği insanlık dışı metotlarla önce Kerkük'e oradan da Bağdat'a götürmüşlerdi.

Geçici Irak Anayasası Türkiye'nin kaygıların çok da dikkate alınmadığını ortaya koymaktaydı. Amerikan yönetimi gerek Kerkük'ün statüsü gerekse Kuzey Irak'ta konuşlanan PKK unsurlarının tasfiyesi konusunda gerekli girişimlerde bulunmaktan kaçınmaya devam ederek Türkiye'deki kamuoyunun Amerika Birleşik Devletleri'nin niyetleri konusunda duyduğu kuşkuları gidermeye dönük somut bir adım atmaktan kaçınmıştır.

ABD'nin önce Büyük Orta Doğu Projesi daha sonra Orta Doğu ve Kuzey Afrika Girişimi veya Genişletilmiş Orta Doğu Projesi gibi adlarla anılan bölgeyi kendi çıkarları açısından siyasi ve ekonomik anlamda yeniden yapılandırmaya yönelik politikasında²⁸ Türkiye'nin hayati rolü Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir yakınlaşmaya neden olmaktadır. Açıkçası dünyanın enerji havzasının yanı başında olması ve bölgeyle tarihsel ve kültürel bağları bulunması fiziksel yakınlığının dışında Türkiye'ye önemli avantajlar sağlamak ve dolayısıyla yeni dönemde yeniden dünya politikasının odağında yer alacak olması Ankara'yı Washington açısından önemli hale getirmekteydi. Bu ortamda "Büyük Orta Doğu Projesi" adıyla kamuoyuna yansıyan fakat ana parametreleri yeterince açık olmayan yeni Amerikan politikasına Türk Hükümeti destek vereceğini açıklamıştır. Türk Hükümeti'nin bu projeden anladığı bölgenin ekonomik ve demokratik anlamda gelişmesine katkıda bulunmak biçimindeydi. Ancak ABD'nin bu proje ile neyi amaçladığı kamuoyunda tartışma konusu olmuştur. Özellikle Irak'ta başarılı olunacağı varsayımına dayalı söz konusu projenin İsrail'in güvenlik sorununun yanı sıra ABD'ye bölgede güvenli bir gelecek sağlamayı amaçladığı üzerinde durulmaktaydı. Zira projenin açık gündeminden ziyade açıklanmayan gizli gündemi daha fazla ilgi çekmekteydi. Bu arada ABD'nin de Kıbrıs sorunu konusunda girişimlerde bulunması özellikle KKTC'ye uygulanan izolasyonun ortadan kaldırılmasına dönük sembolik de olsa bir takım adımlar atması²⁹, ayrıca Türkiye'nin AB üyeliğine olan desteğini sürdürdüğünü açıklaması Türk kamuoyunda kısa süreli de olumlu bir havanın doğmasına yol açtı. Nitekim, Başbakan Erdoğan'ın 25 Ocak - 1 Şubat 2004 tarihleri arasında yaptığı ABD ziyareti, daha sonra 9 Haziran 2004'te ABD'de düzenlenen G-8 zirvesine Türkiye'nin "demokratik ortak" sıfatıyla katılımı,³⁰ ABD Başkanı George Bush'un NATO zirvesi nedeniyle 26-29 Haziran 2004'te Türkiye'ye düzenlediği ziyaret ile, ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'in göreve gelmesinin ardından çıktığı ilk

²⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Marina S. Ottaway, 'The Broader Middle East and North Africa Initiative: A Hollow Victory for the United States', <http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=1559>; Tamara Cofman Wittes, 'The New U.S. Proposal for a Greater Middle East Initiative: An Evaluation', http://www.brookings.edu/papers/2004/0510middleeast_wittes.aspx; 'G8 Broader Middle East and North Africa Initiative Plan offers assistance in democracy, business, education, other areas', <http://usinfo.state.gov/ei/Archive/2004/Jun/09-319840.html>.

²⁹ Amerikan Kongresi'nden bir heyetin Ercan Havaalanı'nı kullanarak KKTC'yi ziyaret etmeleri, ABD'nin bu konudaki desteğinde önemli bir adım olarak niteledi. Heyet başkanı Ed Whitfield, KKTC'yi ziyaretlerine ilişki açıklamasında, bu ziyaretlerinin Kıbrıs Rum yönetimi lideri Tasos Papadopoulos'a bir mesaj vermesini umduğunu ve ülkelerine döndüklerinde, başta Ercan Havaalanı'ndan Washington'a doğrudan uçuş seferlerinin başlatılması olmak üzere birçok konuda projeleri hayata geçirmeye çalışacaklarını ifade etti.

³⁰ <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=118744>; <http://www.bbm.gov.tr/modules.php?name=News&file=article&sid=427>

bölge turu kapsamında 5-6 Şubat 2005'te Türkiye'yi ziyareti ve Başbakan Erdoğan'ın 8-9 Haziran 2005'te gerçekleştirdiği ABD ziyareti de, Irak savaşıyla gerilen iki ülke ilişkilerinin onarılması açısından önemli sayılabilecek gelişmelerdi. Taraflar ilişkilerin stratejik ortaklık bağlamında devam edeceğine işaret etmekteydiler. Türkiye, Erdoğan'ın Washington ziyaretine öngelen günlerde yani 2005 Nisanında 117 adet F-16 uçağının modernizasyonuna ilişkin 1.1 milyar dolarlık ihaleyi ABD'ye vermişti.³¹ Türkiye yine aynı tarihlerde yani Bakanlar Kurulu tarafından 18 Nisan 2005 tarihinde kabul edilen "2005/8712" No'lu kararname ile 2003 ve 2004'de olduğu gibi İncirlik Üssü'nün ABD tarafından lojistik amaçlı kullanılabilmesini sağlıyordu. Söz konusu "2005/8712" sayılı Bakanlar Kurulu kararının tam metni şöyleydi:

"23.6.2003 tarihli ve 2003/5755 sayılı Kararnameye ektir: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK), Irak'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü teyit eden, istikrar ve güvenliğin sağlanması, yeniden yapılandırılması ve bu ülkeye insani ve diğer yardımların ulaştırılabilmesine ilişkin kararlarının uygulanmasına dair faaliyetler kapsamında, Genelkurmay Başkanlığı'nca belirlenecek ilkeler ve usuller ile tespit edilecek liman, havaalanı, tesis ve üslerin, BMGK'nın kararlarında öngörülen amaçlar doğrultusunda dost ve müttefik ülkelerce askeri malzeme/teçhizat ve personel nakli de dâhil lojistik destek maksadıyla kullanılmasına izin verilmesine ilişkin 22.06.2004 tarihli ve 2004/7515 sayılı Bakanlar Kurulu kararında öngörülen sürenin, 23/06/2005 tarihinden itibaren bir yıl uzatılması, Dışişleri Bakanlığı'nın 22/03/2005 tarihli ve 99748 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulu'nca 18/4/2005 tarihinde kararlaştırılmıştır."

Fakat bütün bunlara rağmen Irak'ın yeniden yapılanma sürecinin dışında tutulması, PKK konusunda tam işbirliğinden kaçınması ve Kerkük'e ilişkin hassasiyetlerinin dikkate alınmamasına bakıldığında Türkiye, ABD ile ilişkilerinin karşılığını alamamıştı. 2005 Ocağında Irak'ta gerçekleştirilen seçim geçiş dönemini başlatırken KDP lideri Celal Talabani'nin Irak Cumhurbaşkanı olması Türkiye'de karışık duygulara yol açmaktaydı. Erdoğan ve Bush'un 2006 Ekiminde Beyaz Saray'daki görüşmelerinde de taraflar bir ortak vizyon belgesinden ve stratejik ortaklıktan söz etseler de görüşmelerde Bush'un PKK'nın adından söz etmeyerek sorunu genel çerçevede "küresel teröre karşı işbirliği" şeklinde ele alması Amerikan politikasının iç yüzünü ortaya koyması bakımından anlamlıydı. Ancak Türk tarafı bu konuda da olaya iyimser yaklaşılmaya çalışılmıyordu.

Bütün bunlar olurken 2007 yazına gelindiğinde bile Kerkük konusunda Türkiye'nin taleplerinin karşılanmaması ve PKK'nın Kuzey Irak'ta bulunması ve sınırdan sızan terörist saldırıların Türkiye'de güvenlik sorunları yaratması Türk-ABD ilişkilerindeki düzelmeye ve güven tesisi çabalarının sözde kaldığının göstergeleriydi. 2006 Ağustosunda tesis edilen terör konusunda işbirliği çerçevesinde koordinasyon sağlanması amacıyla Türk tarafının atadığı Edip Başer Paşa 2007 Haziranında görevden ayrılırken, Amerikalı Emekli General Joseph Raltson'un da istifa edeceği söylentileri bu mekanizmanın bir sonuç

³¹ <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/04/27/gnd112.html>

vermediğinin açık ifadesiydi. Sonuçta 10 Ekim 2007'de Ralston'un Türkiye'yi terk etmesiyle PKK ile Mücadele Özel Koordinatörlük mekanizması fiilen bitmekteydi.³² Türk Hükümeti'nin bu gelişmelere rağmen 2007 Haziranında İncirlik üssünün lojistik amaçlı kullanımının bir yıl daha ABD'ye tahsis edilmesine ilişkin kararnemeyi imzalayarak yürürlüğe sokmuş olması ilişkileri bozmak istemediğini göstermekteydi.

2007 Eylülünde kamuoyunda olumsuz bir havanın hâkim olmasına yol açan önemli bir gelişme ise yakalanan PKK unsurlarında Amerikan ağır silahların bulunması ve hatta bunların Amerikalılar tarafından verildiğinin iddia edilmesiydi. Dolayısıyla taraflar özellikle terörle mücadele konusunda kağıt üstünde yapıyor görünen işbirliğini uygulamaya geçirememişlerdir. Bu durum Türkiye'nin İran ve Suriye ilişkilerine ağırlık vermesine yol açmıştır. Çünkü Kürt sorunu bağlamında söz konusu olacak gelişmeler her üç ülkenin de ülkesel bütünlüğüne tehdit oluşturmaktaydı. Bu bağlamda İran'ın, 2007 yazında Irak sınırında PJAK militanlarına yaptığı operasyonlar Türk kamuoyunda İran ile ilişkilerin destek bulmasına yol açmıştır. İki ülke terörle mücadele çerçevesinde gelişen ilişkileri çeşitlendirmek ve derinleştirmek için ortak iradeye sahip olduklarını belli etmişlerdir. Bu amaçla 2007 Haziran-Eylül döneminde İran ile yapılan gaz anlaşması ile Türkiye'nin bu ülkenin kuzeyinde yer alan bazı doğal gaz yataklarını işletme hakkı elde etmesi ve İran doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya pazarlanması konusunda tarafların bir ortak proje üzerinde çalışmaya başlamaları Amerikan Yönetimi'nde ciddi biçimde rahatsızlığa yol açmıştır.

Öte yandan Türkiye, yeni dönemde uluslararası baskı karşısında bunalan Suriye'ye destek veren nerdeyse tek ülke durumuna gelmiştir. Geleneksel müttefiklerinden Rusya'nın bile Sovyet sonrası dönemde desteğini çekmesi ile iyice yalnızlaşan ve Hariri suikastı sonrasında uluslararası baskıların yoğunlaşması üzerine Lübnan'dan askerlerini çekmek zorunda kalan Suriye'ye Fransa ve Rusya gibi geleneksel müttefikleri bile destek vermezken Türkiye Şam ile olan ilişkilerini geliştirmekte tereddüt göstermediği gibi Filistin sorunu, Lübnan sorunu ve İran ile ilişkilerde ortak politika izlemekte sakınca görmemiştir. Bu durum Türkiye'nin Washington'da kaygıyla izlenmesine yol açarken tüm bunları Türk-Amerikan ilişkilerinde Türkiye'nin kaygılarının dikkate alınmaması ve Irak'ın işgali ve sonrasında oluşan siyasi yapılanma, Türkmenlerin konumu, Kürtlerin siyasi yapıda giderek nüfuslarıyla orantısız bir şekilde güçlenmeleri, PKK'nın Irak'ta serbest faaliyet göstermeleri karşısında Barzani ve Talabani'nin olumsuz tutumları Türk kamuoyunda Amerikan yönetimine fatura edilmiştir. Özellikle 2007 Ekiminde yoğunlaşan PKK saldırıları karşısında yeniden gündeme gelen Türkiye'nin olası sınır ötesi operasyonuna temkinli yaklaşan Amerikan yönetiminin Iraklı Kürt liderlerin PKK'ya karşı harekete geçmelerini sağlama konusunda bile isteksiz davranması ve Türkiye'yi oyalamaya çalışması Türk kamuoyunda iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilebileceği veya stratejik

---

³² Terörle Mücadele Özel Koordinatörlüğü, 2006 Eylülünde, Türkiye ve ABD arasında PKK'yla mücadele amacıyla, siyasi iktidara bağlı 'sivil' bir statüde oluşturulmuştu.. Türkiye adına emekli Orgeneral Edip Başer, ABD adına emekli Orgeneral Joseph Ralston koordinatör olarak atanmışlardı.

ortaklığın sürdürülebileceği konusunda derin bir kuşkunun egemen olmasına yol açmıştır. Bu durum aynı zamanda Türkiye'nin giderek bölgede farklı bir denge politikası izlemesine ve bu bağlamda ABD ve AB merkezli ilişkileri Rusya ve Orta Doğu merkezli ilişkilerle çeşitlendirerek çok yönlü ilişkilere ağırlık vermesini daha da gerekli kılmıştır. Türkiye'nin Soğuk Savaş ve iki kutupluluk bağlamı dışında çok yönlü ve daha esnek bir dış politika izlemesi ancak uluslararası sistemde ortaya çıkan yeni güvenlik konseptiyle açıklanabilir ve anlaşılabilir.

İLİŞKİLERDE YENİ BİR DÖNEM Mİ?

Bütün olumsuzluklara rağmen Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerin şüphesiz bugünden yarına geçecek bir ilişki olmadığını belirtmekte yarar var. Türkiye'nin desteği olmadan ABD'nin Orta Doğu politikasının başarılı olması yeni uluslararası yapıda da oldukça zor. Ayrıca İsrail'in güvenlik sorununun ABD'nin Orta Doğu'ya ilişkin temel politikalarından biri olduğu aşikâr olduğuna göre, Türkiye'nin İsrail'in güvenliğini birinci dereceden ilgilendiren konularda benimseyeceği politikaların ve Tel Aviv ile kuracağı ilişkilerin Washington ile ilişkilerinde de belirleyici olacağı anlaşılabilir bir durumdur. Özellikle Türkiye'nin Hamas ile ilişkileri bu açıdan büyük önem kazanmakta. Bölgede İsrail açısından tehdit oluşturan ülkelerin başında İran geldiğine göre Türkiye'nin İran ile ilişkilerini geliştirmesi ve Filistin sorununa ilişkin politikalarda Suriye ve İran'la benzer bir tutum içinde görünmesi ABD ve İsrail açısından şüphesiz kaygı vericidir. Ancak her iki ülkenin de Türkiye'nin Irak'ın yeniden yapılanma sürecinde, PKK sorununda ve Kerkük konusunda kaygılarını dikkate almaları ilişkilerin doğru zemine oturtulması için gereklidir. Özellikle son zamanlarda Washington'da ADL (*Anti-Defamation League*: İnkâra ve İftiraya Karşı Birlik) gibi bazı Yahudi kuruluşlarının sözde soykırımdan söz etmeye başlayarak Ermenileri el altından cesaretlendirici bir tutum sergilemeleri Türkiye'nin ABD ve İsrail ilişkilerini yeniden değerlendirmek zorunda bıraktıysa da İsrail'in de aslında Amerika'daki Yahudi toplumu kullanarak Türkiye üzerinde baskı kurmaya çalıştığı bilinmektedir. Sonuçta Kongre'de bekleyen sözde Ermeni soykırımı ile ilgili karar tasarısına destek veren Yahudi Kongre üyeleri bu desteği sonradan çekerek Türkiye'ye aynı yönde mesaj vermek istemişlerdir. Oysa ABD'deki Stratejik ve Uluslararası Etüdler Merkezi (CSIS) uzmanlarından Anthony H. Cordesman, Kongre'deki Ermeni tasarısının Türkiye-ABD ilişkilerine vereceği zarara ilişkin hazırladığı 15 Ekim 2007 tarihli raporda Türkiye'nin Irak'ta ABD'ye verdiği desteği şu şekilde ifade etmekteydi:³³

"Türkiye'den Irak'a Habur sınır kapısından giren yakıt, oldukça kilit bir destek niteliğinde. Ayrıca hava kargosunun yüzde 74'ü İncirlik'ten geçiyor. Almanya'daki üstün askeri kargo uçağı getirmek yerine, İncirlik'e konuşlandırılan 6 adet C-17 askeri kargo uçağı, Amerikan Hükümeti'ne yılda 160 milyon dolar tasarruf sağlıyor. Ayrıca İncirlikten uçan KC-135 tanker uçakları Irak ve Afganistan'daki Amerikan askeri uçaklarına 35 milyon galon yakıt sağlıyor. Koalisyon güçlerinin kullandığı

³³ Orijinal metnin tamamı için bkz. http://www.csis.org/media/csis/pubs/071015_genocidebillturkishreaction.pdf, pp.2-3; Raporun Türkçe özetiyle ilgili bkz. <http://www.usakundem.com/uahaber.php?id=14906>

Yakıtın da yaklaşık yüzde 25'i Habur'dan giriyor. Türkiye, halen "Irak'a Özgürlük Operasyonu" ve Afganistan'daki "Kalıcı Özgürlük Operasyonu" için askeri uçuş izni ve desteği sağlıyor. Ocak-Şubat 2007'de İncirlik'te USAF çerçevesinde 32 F-16'nın geçici konuşlandırılmasını onaylayan ve Amerikalı ekibe eğitim ve deneyim imkânı sağlayan Türkiye, Mayıs 2007'de rotasyonla gelen ekibe de aynı imkânları sağlamıştır. Türkiye bunların yanısıra Irak'taki koalisyon güçleriyle çalışan 16 Amerikan donanma gemisini 2006'da Türk limanlarında ağırlamış; 6 gemi "Karadeniz'e ve Karadeniz'den Türk boğazlarını kullanarak geçmiş; 8-10 limanın da 2007'de kullanılması söz konusudur. Türkiye, doğrudan ABD'ye sağladığı bu desteğin dışında Habur Irak halkı için de hayati öneme sahip. Örneğin Iraklı tüketicilerin kullandığı yakıtın yüzde 29'u Türkiye'den giriyor. Bu 250 bin tanker ve 1.6 milyar galon yakıt anlamına gelmekteydi. Irak'ın yiyecek ve su ihtiyacının da yüzde 19'u Türkiye'den geliyor. Kuzey Irak'ın elektriğinin 270 megavattı Türkiye'den geliyor. Türkiye'nin bunu 1000 megavata çıkarması gündemde ki bu Irak'ın toplam elektrik tüketiminin yüzde 25'i demektir. Bunların dışında, Türkiye Irak'ın yeniden yapılanma sürecinde de ABD ile işbirliğini sürdürüyor. Örneğin 20 binden fazla Türk 2004'ten bu yana Irak'ta çalışmaktadır. 150 insan -ki çoğu kamyon şoförü- saldırılarda hayatını kaybettiği halde halen 1000 Türk şirketi Irak'ta faaliyetini sürdürüyor."

Sadece yukarıda Cordesman tarafından ortaya konan fotoğraf bile taraflar arasındaki ilişkilerin yüzeysel olmadığını ortaya koyacak niteliktedir. Dolayısıyla özellikle 5 Kasım 2007'de gerçekleşen Erdoğan ve Bush'un Beyaz Saray'daki görüşmelerini önemli bir dönüm noktası olarak görmekte yarar var. Bu süreçten hemen sonra Türkiye'nin hem Orta Doğu politikasında hem de Ankara-Tel Aviv-Washington ekseninde hareketlenme yaşanmıştır. PKK sorunu konusunda Washington yönetiminin daha net bir tutum benimsemesi yeni bir sürecin başlamış olduğunu göstermektedir. Ancak Türk-Amerikan ilişkilerine, uluslararası sistemin kendine özgü yapısı içinde bakmak ve Soğuk Savaş konseptiyle değerlendirmemek gerekir. Dolayısıyla bu yeni döneme özgü olarak ilişkilerin bundan sonra düz bir çizgi halinde seyredeceğini düşünmek büyük bir yanılğı olur. Farklı tehdit ve buna bağlı farklı çıkar algılamalarının zaman zaman tarafları karşı karşıya getirme olasılığı her zaman söz konusu olacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yeni uluslararası yapıdaki farklı güvenlik algılamalarına rağmen pek çok konuda ortak işbirliği alanının bulunması Türkiye-ABD arasındaki ilişkilerin bundan sonra da devam edeceğinin önemli göstergeleridir. Özellikle ABD'nin Orta Doğu politikası ve bu bağlamda, İsrail'in güvenlik sorunuyla ilgilenmeye devam etmesi Türkiye ile ilişkileri ABD için vazgeçilmez hale getirmektedir. Türkiye'nin hem bir NATO üyesi olması hem de İsrail'i ilk tanıyan Müslüman ülke olmasına rağmen bölgesel sorunlara özenle dengeli yaklaşımını korumaya çalışması sorunların çözümündeki katkısını daha değerli hale getirmektedir. Bu özelliğiyle Türkiye bölgedeki İran ve Mısır gibi ülkelerden oldukça farklı bir konuma sahip bulunuyor. Türkiye'nin dengeli ve tarafsız tutumunu terk etmesine yol açacak bir gelişmenin söz konusu olması ya da buna zorlanması İsrail ve Amerikan

çıkarlarını oldukça olumsuz etkileyeceği biliniyor. Kaldı ki Türkiye'nin ABD açısından önemi sadece İsrail'in güvenlik sorunundan ibaret değildir. Türkiye hâlâ bölgesel sorunların çözümüne önemli katkı yapabilecek bir ülke olmaya devam etmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi Irak ve Afganistan operasyonları esnasında İncirlik vasıtasıyla sağladığı kolaylıklar ve Irak'a sınır komşusu olmasıyla hem askeri hem sivil amaçlar için yaptığı katkıların önemi yukarıda ortaya konmuştur. Türkiye'nin Irak'ın yeniden yapılanma sürecinde önemli bir işleve sahip olduğu ABD ve diğer bölge ülkeleri tarafından takdirle karşılanmaktadır. Türkiye Orta Doğu ve Irak'ın petrol ve doğal gazının Batı'ya taşınmasında önemli bir güzergah olarak oynadığı rolün yanında Orta Asya ve Kafkasya'nın petrol ve doğal gazının dış dünyaya transferinde de oldukça önemli bir role sahiptir. Bütün bunların yanı sıra Türkiye enerji arz güvenliğinin sağlanmasında oynayacağı rol itibarıyla hem ABD için hem de bu konu ile ilgilenen tüm Batılı ülkeler açısından kilit bir öneme sahiptir. Türkiye, bölgede nükleer silahların yayılmasına karşı benimsediği kararlı tutum ile de bu konudaki sorunların çözümünde hassas konumda olduğunu ortaya koymaktadır.

Özetlersek, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle sorunlar, çıkarlar ve tehdit tanımlamaları oldukça farklılaşmış bulunuyor. Doğu-Batı eksenindeki çıkar ve ideolojik çatışmaların ve buna bağlı tehdit tanımlamalarının yerini farklılaşan çıkarlar ve buna bağlı zaman ve mekana göre farklılık gösteren çıkar ve güvenlik algılamaları almıştır. Ancak oldukça farklı bir formatı olsa da Türk-Amerikan ilişkilerinin yeni dönemde de çoklu parametreler bağlamında uzlaştırılması ve stratejik sayılabilecek ilişkilerin kurulması mümkündür. Bu çerçevede ABD'nin de Türkiye'nin oldukça hassas olduğu Ermeni sorunu ve PKK'dan kaynaklanan güvenlik sorunu konusunda daha duyarlı olmak zorunda olduğu açıktır.